

De Tabak en de Joden deel 2/2

Dr. J.J. Herks

Uit: "Onze voorouders en hun werk", Genealogische vereniging, 1971.

Noot van de redactie: Dit is het vervolg van het artikel met dezelfde naam dat verscheen in het voorgaande nummer.

Dat de regeerders van Amersfoort ook veel betekenis toekenden aan de activiteiten van de Joden voor de tabaksteelt en handel, blijkt onder meer uit de resoluties van 22 en 29 juli 1726. Hierbij kregen de Joodse burgers van Amersfoort toestemming om in het hertogdom Gelre en het graafschap Zutphen te reizen om tabak op te kopen. Deze maatregel was noodzakelijk geworden omdat beide staten in 1720 een verordening hadden uitgevaardigd, tegen alle rondtrekkende handeldrijvende Joden, die niet van de grote wegen mochten komen en niet op het platteland mochten overnachten. Dat de regering van Amersfoort van het grote belang van de *Joden* voor de handel overtuigd was, blijkt uit de toelichting dat er naar haar mening geen onderscheid mocht worden gemaakt tussen "eerlijke welgestelde coopluyden uyt deze Provincie koollende die haere interessen willen zoeken in de traficquen en gewasschen in de hoogst gemelde Provincie vallend. Ende dan ook wel mede insonderheyd van het gewasch van den Tabak, die door de *Jooden* in deze stad woonenden, wel tot een derden deel van dat geene daer alle jaere valt, wordt gekogt, dat die coopers dezelve Tabak niet anders connen soecken off bekomen als bij de boeren off planters, die ten grootsten deele ten platten lande seyn geseten". De Joden zouden bovendien toestemming moeten krijgen om onderweg 's nachts in herbergen te verblijven en wapens te dragen, omdat zij vaak geld bij zich hadden om de tabakstelers uit te betalen. Amersfoort had men zijn interventie succes, want besloten werd dat na afgifte van een certificaat van goed gedrag door de stadsregering de Amersfoortse Joden "daer op ondertusschen tegens de dispensatie van voorsegde Placaet in deze Provincie souden mogen reijsen en haere commercie drijven"(30). Het gevolg van deze beslissing was onder meer dat Cohen in Arnhem een tabaksspinnerij oprichtte, waar joodse en christelijke arbeiders op goede voet samenwerkten.

De interessantste Joodse familie die zich in Amersfoort met de tabak heeft beziggehouden is de familie Cohen. Zoals hierboven medegedeeld kreeg Ezechiël Cohen in 1704 het burgerschap van Amersfoort. Zijn gezin was inmiddels tot 7 zonen en 4 dochters uitgebreid.

Jacob, één van de zonen, huwde in 1714 met Lea Abrahamse. Uit dit huwelijk werd een dochter Eva geboren, die later met Benjamin, de

belangrijkste vertegenwoordiger van de familie Cohen, in het huwelijk zou treden(31). In 1737 vertrok Ezechiël naar Amsterdam waar hij in 1746 overleed. Zijn zoon Jonas die in 1696 was geboren, zette met zijn broer Samuel de zaak van zijn vader voort. Jonas was echter reeds in 1720 een tabakshandel voor zichzelf begonnen en had daarvoor een "seekere huysinge hof en hofstede gelegen aan de Langestraat" gehuurd(32).

In maart 1737 huurden beide firmanten na het vertrek van hun vader het tabaksland onder de "Heerlijkheid van Asschat", dat voorheen hun vader had gehuurd. De firma werd geen succes en in 1741 gingen beide firmanten in min en vriendschap uiteen. In 1748 ging Jonas een compagnonschap aan met zijn zoon Benjamin die toen 22 jaar oud was en wist de firma in Amersfoort tot grote bloei te brengen(33).

Jonas was met Sarah Italiaander getrouwd en één van hun dochters huwde in 1748 met Joseph Meyer Goldsmid, wiens familie uit Kassel afkomstig was. Hij bekleedde van 1767 tot 1784 het ambt van secretaris van de Joodse Gemeente in Groningen.

Een andere dochter, Rebecca, trad in 1763 in het huwelijk met Georg Goldsmid. Hij was in Amsterdam geboren maar eveneens uit Kassel afkomstig. In 1765 vestigde hij zich in Engeland en stichtte daar een bankiershuis dat spoedig tot grote bloei kwam. Hierdoor kwam de familie Cohen vooral in aanzien(34). Het bankiershuis Goldsmid verstrekte in korte tijd zoveel leningen dat het van 1792-1810 met dat van de Rothschilds vergeleken kon worden. De Lutine was met enige miljoenen aan goud beladen afkomstig van Goldsmid, terwijl hij samen met een andere bankier aan de Engelse regering 14 miljoen pond leende.

Niet alleen door de huwelijken van hun dochters nam de familie Cohen een vooraanstaande plaats in Amersfoort en de Republiek in. Ook de toeneming van de zaken in tabak droegen bij tot deze belangrijke positie. Omstreeks 1750 had de familie Cohen uitgebreide bezittingen, niet alleen tabaksplantages maar ook bouwland, vruchtbomen, tabaksschuren, en huizen binnen en buiten de stadsmuren.

Dat de Cohens als tabakshandelaren een belangrijke plaats innamen, blijkt ook uit de vroedschapsresolutie van 1737 waarbij besloten werd dat de kosten van vervoer van tabak uit Amersfoort afkomstig, welke bij Pampus moest worden overgeladen voor vervoer naar het buitenland, aan Cohen zouden worden terugbetaald met een totaal van 5 stuivers en 8 penningen per 100 pond. Het is duidelijk dat op deze wijze de export van Amersfoortse tabak werd vergemakkelijkt en bevorderd(35).

Onder leiding van Benjamin nam de zaak voortdurend in omvang toe. Hij kocht nieuwe pakhuizen en huurde ook nog tabakszolders van zijn zwager Abraham Italiaander(36). De grootste tabaksschuren in de omgeving van

Amersfoort waren tevens zijn eigendom. Hij liet grote hoeveelheden tabak verbouwen op plantages van grote oppervlakte rondom Amersfoort gelegen.

Hij gaf in 1760 opdracht een nieuw huis aan de Zuidsingel te bouwen en kon reeds in die tijd tot de miljonairs gerekend worden. Door het huwelijk van zijn zuster met Georg Goldsmid onderhield hij goede betrekkingen met financiële kringen in Londen. Nakomelingen van zijn broer Ezechiël namen in Berlijnse bankierskringen vooraanstaande posities in, zodat hij met zijn broer Jonas bij allerlei financiële transacties betrokken raakte. En behalve met tabak hielden zij zich ook nog met tal van andere zaken bezig. Zo handelden zij in meel bestemd voor de koloniën in Amerika. Het ging om 3000 hl. per 2 maanden te leveren aan de "Americaanse Etablissementen"(37).

De veelzijdige activiteiten van de broers komen ook tot uitdrukking in het verzoek aan de Staten van Utrecht om een katoendrukkerij te mogen oprichten. In verband hiermee verzochten zij om ontheffing van verschillende octrooien(38). Het leven van Benjamin met zijn broer Jonas moet voortdurend boeiend zijn geweest. Want beide broers waren in 1765 ook verwickeld in een proces betreffende het omsmelten van onzuiver zilver(39). Gedurende de zevenjarige oorlog (1756-1763) exploiteerde Benjamin Cohen in verband met de muntspeculaties van Frederik de Grote een muntsmelterij in Muiden(40). Daarnaast gaf Benjamin het stadhoudelijke hof financiële adviezen. Toen Jonas in 1760 overleed was Benjamin de enige firmant.

Ongetwijfeld is de minder florissante gang van de tabakshandel er mede oorzaak van geweest dat de Cohens hun aandacht aan andere zaken en financiële transacties gingen besteden. Hoe het ook zij, het waren de Cohens die aan Amersfoort in het einde van de achttiende eeuw de grootste glans gaven. In een request van die tijd wordt melding gemaakt van de "Stad Amersfoort, alwaar die van hunne natie de fraaiste gebouwen gesticht" hadden(41). Toen Willem V voor de Patriotten moest vluchten betrok het prinselijk paar het fraaie Louis XVI huis dat Benjamin zoals vermeld in 1760 aan de Zuidsingel had laten bouwen. Hier vergaderden de Oranje gezinde Staten van Utrecht enige malen en werden door de Prinses de plannen ontworpen om de Prins weer in zijn functies te herstellen. Ook financierde Benjamin Cohen de betaling van de soldij van de troepen die de Prins waren trouw gebleven(42). De Prins en zijn vrouw bezochten enige malen de Synagoge en schonken een portret van de Prins dat thans nog aanwezig is in het huis van Benjamin Abraham Cohen, de zoon van Benjamin. Dit huis was soortgelijk aan dat van zijn vader en is thans nog stadhuis van de gemeente Amersfoort(43).

Ter gelegenheid van het herstel van het stadhoudelijk gezag werd in Den Haag een 3-tal Joden, waaronder Benjamin Cohen, als dank voor hun medewerking ontvangen. De Prins beloofde de Joden ten alle tijde te zullen beschermen(44).

Benjamin was niet alleen een belangrijk koopman, maar ook een groot geleerde, die de hoogste rabbijnengraad bezat en vele leerlingen had die met hem de Tora bestudeerden. Bovendien was hij een groot mathematicus. Voorts beschermde hij kunsten en wetenschappen. Hij bezorgde Amersfoort wereldfaam(45). Door zijn grote gaven was hij één van de belangrijkste figuren uit de achttiende eeuw.

In 1766 verhuisde hij naar Amsterdam, waar hij zich vooral aan financiële transacties en andere zaken wijdde.

Na de dood van Jonas in 1780 nam Benjamin zijn zoons Abraham en Ezechiël in zijn zaak op die daarna een grote uitbreiding onderging. Onder de naam Cohen en Cie stichtten zij een compagnieschap voor de zeehandel. Karl Struyensee, minister van financiën van de Koning van Pruisen, werd "director" van deze firma en het is ongetwijfeld aan zijn invloed te danken dat de firma in 1793 optrad als emittent van een Pruisische staatslening van 5 miljoen gulden, in 1793 uitgeschreven, gevolgd door een soortgelijke lening van 3 miljoen gulden in 1795. Met tal van zaken hield de firma zich bezig, wat onder meer blijkt uit de verplichting om gedurende 9 jaar 40.000 karaat diamant uit Brazilië te betrekken(46).

Na het vertrek van Benjamin naar Amsterdam liet hij de leiding van de zaak in Amersfoort aan zijn zoon Abraham over, die zoals bekend het huidige stadhuis bewoonde. Het huis aan de Zuidsingel bleef leegstaan. Benjamin overleed in Amsterdam in 1800 nadat hij daar nog een 14-tal jaren actief was geweest.

Ofschoon het toenmalig aandeel van de Joden in de geld- en goederen handel niet overdreven moet worden, is hun betekenis voor de tabaksteelt en -handel zeer groot geweest(47). Het zijn zonder twijfel Joodse tabakshandelaren geweest, die de tabaksteelt in Amersfoort en Nijkerk tot ontwikkeling hebben gebracht(48).

Voor Amersfoort is het vooral de familie Cohen geweest die een onuitwisbare invloed op de stad heeft uitgeoefend en het zijn de Joden van Amersfoort geweest, die "door de negotie in de tabak en andere saecken tot grote groei en bloei van voorsegde stad toegebracht hebben"(49).

Dr. J.J. HERKS

Noten

- 30 Zwarts. blz. 25 e.v.
31 G. A. I. Hovy. Collectie I. Handschriften. Opstellen over onderwerpen uit de Amersfoortse geschiedenis. De familie Cohen te Amersfoort. Haar werkzaamheden in de tabakscultuur en de tabakshandel en haar rol in de patriottentijd aldaar. blz. 1.
32 D. E. Cohen. blz. 65.
33 Zwarts. blz. 32 e.v.
34 D. E. Cohen. blz. 157 e.v.
35 G. A. Res. 12 maart 1737
36 Zwarts. blz. 34.
37 G. A. Amersfoort, Res. 9 januari 1758.
38 W. I. Smit, de Katoendrukkerij in Nederland tot 1853, (1928). blz. 255.
39 van Dillen, Amsterdam als wereldmarkt der edele metalen in de 17e en 18e eeuw in de Economist van 1923. blz. 598.
40 van Dillen, Amsterdam als wisselmarkt, blz. 599.
41 Gemeentearchief Utrecht, Resolutie vroedschap, 3 november 1788.
42 Hovy, Collectie I, Handschr. Fam. Cohen. blz. 6 en 7.
43 Gesch. der Joden, blz. 599.
44 D. E.,. Cohen, blz. 89.
45 Gesch. der Joden, blz. 436.
46 D. E. Cohen, blz. 69 e.v.
47 van Dillen, Amsterdam als wereldmarkt, blz. 26 e.v.
48 Gesch. der Joden, blz. 574 e.v.
49 Gemeentearchief Utrecht, Resolutie Vroedschap, 3 november 1788.

